

IT ja eetika

Kaido Kikkas
2019/2020

Kaido Kikkas 2019. Käesoleva dokumendi paljundamine, edasiandmine ja/või muutmine on sätestatud ühega järgnevatest litsentsidest kasutaja valikul:

- * GNU Vaba Dokumentatsiooni Litsentsi versioon 1.2 või uuem**
- * Creative Commonsi Autorile viitamine + Jagamine samadel tingimustel 3.0 Eesti litsents (CC BY-SA) või uuem**

Mis ja miks

- Eetika klassikaline määratlus: normide ja reeglite kogum, mis reguleerib üksikisiku käitumist teiste suhtes
- Tehnoloogiline areng ei ole mõjutanud eetika põhialuseid, küll aga on lisandunud uusi aspekte ja vaatenurki, mida varasem tehnoloogia ei eeldanud
- Uued kommunikatsioonikanalid (ja ka mõned laiemad ühiskondlikud muutused) on tekitanud ka vajaduse täiendavate eetiliste normatiivide järele

Tean, ei tea – kujutletavad küsimused Sokratesele

- “Aa, asi on selles, et...”:
 - “kas seadusi tuleb täita?”
 - “kas varastamine on õige?”
 - “kas vana inimest tuleb austada?”
- “ ... Ma ei tea, mis see on”:
 - “kas spämmimine on halb?”
 - “kas Facebookis võib valetada?”
 - “kas ma võin kolleegi arvutist tema e-kirju lugeda?”
 - “Kuidas vältida Suurt Venda?”

Torm veeklaasis?

- Äkki polegi siin midagi targutada?
- Aga
 - Nagu juba mitme teema juures mainitud: panused on kõrgemad
 - Tehnoloogilise arengu taustal paistavad inimsuhted sageli teravamini silma
 - Internet kui kommunikatsioonikanal eeldab toimimiseks teatavat "kriitilist eetikamassi"
 - Maakera muutub väiksemaks!

Eetilisi lähenemisi

- Michael J. Quinn, *Ethics for the Information Age*:
 - subjektiivne e. moraalirelativism – igaühel oma õige/vale
 - kultuurirelativism – õige/vale paigas konkreetse ühiskonna jaoks, aga erinevad ajas ja ruumis
 - “jumaliku käsu” teooria – õige/vale on paika pandud kõrgemalt poolt ja kirja pandud pühakirja(desse)
 - eetiline egoism – isiklik pikaajaline kasu on ainus mõõdupuu (Ayn Rand), inimsuhted on vahetuskaup, aitamine peab olema kasulik

• • •

- Kantiaanlus (I. Kant) – üleüldise eetikakoodeksi taotlus.
Variandid:
 - autonoomia printsiip - tegutse nii, et kohtled iga ratsionaalse olendi tahet kui universaalse seaduse andjat
 - eesmärkide printsiip - tegutse nii, et sa kohtleksid iseend ning teisi inimesi mitte ainult vahendina, vaid ühtlasi ka kui eesmärki
- Otsene ehk teoutilitarism (J. Bentham, J. S. Mills) – “maksimaalse õnne” teooria, õige/vale määrab summaarne kasulikkus. NB! Selle järgi loeb teo tulemus, mitte motiiv!
- Kaudne ehk reegliutilitarism – õige on tegu, mis vastab reeglitele, õige reegel aga see, mis toob suurima summaarse kasu

- Ühiskondliku leppe teooria (Th. Hobbes, J. Locke, J.-J. Rousseau) – tuleb sõnastada sellised reeglid, mis tunduvad arukad kõigile, siis järgitakse neid vabatahtlikult. N: õigel pool teed sõitmine
- John Rawlsi õigluse teooria:
 - Igaühel on piisav hulk õigusi ja vabadusi, aga ta peab neid austama ka teiste juures (“rusikas ja nina”)
 - Ebavõrdsus peab alluma kahele tingimusele:
 - Kõigil peab olema võrdne võimalus parema positsiooni omandamiseks (haridus, töökogemus)
 - Erisusi tuleb püüda vähendada, toetades nõrgemaid

Vahemärkus: võrdsus vs vabadus

- Prantsuse revolutsiooni kuulus loosung „Vabadus, võrdsus, vendlus” on loogiliselt võttes absurdne:
 - Vabadus: maksimaalne võimalus end realiseerida => edu sõltub ka eeldustest => osa jõuab teistest kaugemale
 - Võrdsus: edukamatel ja võimekamatel puudub motivatsioon (või tekib lagi ette)
- Võrdsed võimalused *versus* võrdne jõukus/vaesus
- Lisaks võib vendlus minna vastuollu mõlemaga!
- IT/infoühiskond võimendab vastuolu veelgi

Kübereetika: eri vaatenurgad

- Herman Tavani, *Ethics and Technology*:
 - “kübereetika” on laiem kui “arvuti/internetieetika” (inimfaktor!)
 - eri valdkonnad rõhutavad eri aspekte
- Näiteks:
 - IT: otseselt tehnoloogia kasutuselevõttust tulenevad (töökohtade kadu)
 - Filosoofia: “suurema pildi” taotlus (kas inimesed jäävad netis lolliks?)
 - Sotsiaalteadused: mõju eri ühiskonnagruppidele (miks nii vähe naisi?)
 - Infoteadused: kultuurikiht, sõnavabadus jne (kuidas säilitada FB sisu?)

Arengufaasid

- 1950./60. aastad: 1. faas - ühendamata suurarvutid, esimesed katsetused tehisintellektiga ja esimesed eetilised küsimused (kas masin mõtleb? Kui jah, siis kes on inimene?)
- 1970./80. aastad: 2. faas - äritegevus, esimesed võrgud; küsimused kiiksuga ärimudelitest, privaatsusest ja arvutiga sigatsemisest
- Alates 1990: 3. faas - veebiajastu; sõnavabadus, anonüümsus, usaldus, avalik versus privaatne info ...
- Lähitulevik: 4. faas - tehnoloogiate koondumine, lausandmetöötlus, arukad objektid ja ümbrus, nanoarvutid...

Valdkondlikud lähenemised (H. Tavani)

- Kutse-eetika (eeskätt tehnika- ja infoteadused): professionaalsus, riskide maandamine, ohutus ja töökindlus, erialane vastutus, käitumiskodeksid...
- Filosoofiline eetika (filosoofia ja juura): privaatsus, anonüümsus, autoriõigused, sõnavabadus...
- Kirjeldav eetika (sotsiaalteadused): tehnoloogia mõju ühiskonna eri gruppidele (sugu, vanus, rahvus...) ja institutsioonidele (riik, haridus, kultuur...)

Eetiline normatiivsus

- Eetika võib olla
 - Kirjeldav – toimuvat kirjeldatakse, kuid ei hinnata
 - Normatiivne – antakse selge eetiline hinnang (õige/vale)
- Vahele võib sõltuda ka tehnoloogia mõistetavusest:
 - Läbipaistev – kasutajad mõistavad nii toimemehhanismi kui kaasnevaid eetilisi küsimusi
 - Tehnoloogiliselt läbipaistev, eetiliselt läbipaistmatu
 - Täiesti läbipaistmatu – juhtub uute asjadega (nutistu)

Mõned peamised probleemvaldkonnad

- Autoriõigused (ja juura laiemalt)
- Privaatsus
- Sõnavabadus, tsensuur ja Suur Vend
- Andmeturve, küberkuritegevus, kübersõda
- Digitaalne lõhe ja lausandmetöötlus (*ubicomp*)
- Kommunikatsioon ja meedia
- Kultuuride kokkupõrge (sh kübermaailmas)

Meenutuseks: Pekka Himanen

- Protestantlik eetika
 - Raha
 - Töö
 - Paindlikkus
 - Sihikindlus
 - Vastutus
 - Optimaalsus
 - Stabiilsus
- Häkkerieetika
 - Kirg
 - Vabadus
 - Häkkerlik tööeetika
 - Häkkerlik rahaeetika
 - Häkkerlik võrgueetika
 - Hoolimine
 - Loovus

Pooltühi või pooltäis klaas?

- Ungarlane Attila Krajci sõnastas 2000. aastal rea internetiohte, millele aga kõigile võib leida positiivse vaate:
 - Usaldatavus: “sa ei tea iial, kes teisel pool on”, AGA “sa saad suhelda valge lehena, ilma varasema taagata”
 - Autentsus: “netis leiduv ei pruugi olla usaldusväärne”, AGA “sa saad lähtuda infost, mitte välisest autoriteedist”
 - Reaalsuskadu: “liiga kaua netis istudes kaob reaalsustaju”, AGA “vahel aitab just kübermaailm inimesel avaneda”

- Võõrandumine: “netisõltlased võõrduvad teistest inimestest”, AGA “vahel on see põgenemistee”
- Identiteedikadu: “sa võid olla kes iganes, kuni sa ise enam ei tea, kes sa oled”, AGA “sa võid mängida keda iganes ja jääda iseendaks”
- Agressioon: “arvutimängud muudavad vägivaldseks”, AGA “mängud võivad õpetada väga erinevaid asju”
- Äärmused: “netis on porr, pedofiilid ja ajupesijad”, AGA “vahel peab valet nägema, et tõde ära tunda”

- Vaesestuv suhtlus: “Internet ei võimalda kogu suhtlusspektri kasutamist”, AGA
“Internetisuhtlus lisab uusi suhtlusvõimalusi, ka näiliselt teatud kanaleid ära lõigates”
- Infoudu: “inimene eksib tohutusse infomassi ära”, AGA “tekivad täiesti uued võimalused infouputusest vajaliku leidmiseks”
- Otsest ei saa öelda, et ühel on õigus ja teisel mitte!

Demokraatia või diktatuur (Pinter 2008 põhjal)

- “Küber-Ateena”

- Tehnofiilid
- Digitaalne agora
- Otsedemokraatia
- E-valimised
- Vaba ühiskond

- “Küber-1984”

- Tehnofoobid
- Jälgimisühiskond
- Suur Vend
- E-diktatuur
- Maatriks?

Kesktee otsingud: tehnorealism

- 1998. aastal avaldatud manifest (<http://www.technorealism.org/>)
- Mitmed head tähelepanekud, mõni asi algusest peale üsna vaieldav (üks kommenteeritud variant on <http://www.zpub.com/aaa/techreal.html>), ka pärineb see sotsiaalmeedia-eelsest ajastust
- Tegelikult oleks sellist tasakaalustavat liikumist tänapäeva veelgi enam vaja

Eetika koodeks?

- Kas see ei ole lihtsalt mõttetu paberimäärimine?
- Sarnane asi sisekorraeeskirjade, turvareeglistike jms dokumentidega:
 - Kirjapanemine eeldab läbimõtlemist
 - Kirjalik asi on paremini “silme ees”
 - Võib aidata leida sobivaid inimesi (ja mittesobivad saavad kiiremini aru, et on vales kohas)

Kokkuvõtteks

- Eetiline baas on tehnoloogias sama kui mujal
- Rida uusi küsimusi (mida Sokrates vastata ei oska)
- Valikud võivad mõjutada oluliselt teisi valdkondi
- Tasub sõnastada mingis vormis eetikakoodeks

Lisalugemist

- Steven Northcutt, IT Ethics Handbook
- Herman Tavani, Ethics and Technology
- Michael J. Quinn, Ethics for the Information Age
- Robert Pinter (toim), Information Society
- Pekka Himanen, Hacker Ethic
- ...

</jutt>